

BUGUNGI ADABIY JARAYONDA DRAMATURGIYA ERKIN A'ZAM DRAMALARI TAHLILI

Qayumova Marjona Faxriddin qizi

O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti
Filologiya fakulteti O'zbek tili va adabiyoti
yo'nalishi 4-bosqich talabasi
qayumovamarjona510@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada bugungi adabiy jarayonda dramaturgiya rivoji, uning zamonaviy bosqichlari va asosiy tendensiyalari tahlil qilinadi. Xususan, o'zbek dramaturgiyasida o'ziga xos ijodiy uslubi bilan ajralib turadigan Erkin A'zam dramalari asosiy tadqiqot obyekti sifatida o'rganiladi. Muallifning asarlarida inson ruhiyati, jamiyatdagi ma'naviy-axloqiy muammolar, ijtimoiy hayot ziddiyatlari hamda badiiy ifoda vositalarining yangicha talqini ochib beriladi. Maqolada Erkin A'zam dramaturgiyasining kompozitsion qurilishi, konflikt yaratish uslubi, obrazlar tizimi va dialoglarning badiiy vazifasi tahlil qilinadi. Shuningdek, uning dramalarida zamonaviy insonning ichki kechinmalari va jamiyat bilan munosabati chuqur falsafiy va psixologik jihatdan yoritilgani asoslab beriladi.

Abstract. This article analyzes the development of dramaturgy in the current literary process, its modern stages and main trends. In particular, the dramas of Erkin A'zam, which are distinguished by their unique creative style in Uzbek dramaturgy, are studied as the main object of research. The author's works reveal a new interpretation of the human psyche, spiritual and moral problems in society, conflicts of social life, and means of artistic expression. The article analyzes the compositional structure of Erkin A'zam's dramaturgy, the method of creating conflict, the system of images, and the artistic function of dialogues. It is also argued that his dramas deeply illuminate the inner experiences of modern man and his relationship with society from a philosophical and psychological perspective.

Kalit so'zlar: dramaturgiya, adabiy jarayon, zamonaviy teatr, Erkin A'zam, drama tahlili, badiiy konflikt, obrazlar tizimi, dialog, psixologizm, ijtimoiy muammo, ma'naviyat, zamonaviy adabiyot.

Keywords: dramaturgy, literary process, modern theater, Erkin A'zam, drama analysis, artistic conflict, system of images, dialogue, psychologism, social problem, spirituality, modern literature.

Bugungi globallashuv jarayoni adabiyot va san'atning barcha turlariga, xususan, dramaturgiyaga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Teatr va dramatik asarlar faqat sahna uchun yoziladigan badiiy matn emas, balki jamiyatning ma'naviy qiyofasini aks ettiruvchi, inson ruhiy olamini ochib beruvchi muhim estetik va ijtimoiy hodisaga aylangan. Zamonaviy dramaturgiyada inson va jamiyat munosabatlari, shaxs erkinligi, ichki ziddiyatlar, ma'naviy inqiroz va yangilanish jarayonlari asosiy mavzulardan biriga aylangan.

O‘zbek adabiyotida bu jarayon o‘ziga xos yo‘nalishda rivojlanib, yangi ijodiy izlanishlar, shakliiy va mazmuniy yangilanishlar bilan boyib bormoqda. Ayniqsa, Erkin A‘zam ijodi bugungi dramaturgiyaning eng yorqin namunalari sifatida alohida e‘tiborga loyiqdir. Uning dramalari zamonaviy insonning murakkab ichki dunyosini, jamiyatdagi o‘zgarishlarga munosabatini va hayotiy ziddiyatlarini chuqur badiiy tahlil qiladi.

Erkin A‘zam dramaturgiyasi nafaqat badiiy jihatdan, balki falsafiy-psixologik mazmuni bilan ham ajralib turadi. U yaratgan dramatik asarlar orqali o‘quvchi va tomoshabin inson ruhiyatining nozik qatlamlariga kirib boradi, hayotning oddiy ko‘rinadigan, ammo murakkab ma‘nolarini anglay boshlaydi. Shu jihatdan uning ijodi bugungi adabiy jarayonning muhim fenomeni sifatida baholanadi.

Zamonaviy dramaturgiyaning asosiy xususiyatlaridan biri – bu real hayotga yaqinlik, insonning ichki olamini chuqur ochib berish va ijtimoiy muammolarni badiiy talqin qilishdir. Erkin A‘zam dramalarida aynan shu tamoyillar ustuvor o‘rin egallaydi. Uning asarlarida oddiy insonlar hayoti orqali katta ijtimoiy va ma‘naviy muammolar ko‘tariladi.

Erkin A‘zam dramalarida konflikt (ziddiyat) asosiy badiiy vosita sifatida xizmat qiladi. Bu konflikt ko‘pincha tashqi emas, balki ichki – insonning o‘z vijdoni, o‘z qarashlari va jamiyat qadriyatlari bilan to‘qnashuvi shaklida namoyon bo‘ladi. Bu esa dramatik asarlarni yanada chuqur va ta‘sirchan qiladi.

Uning ijodida obrazlar tizimi ham alohida ahamiyatga ega. Qahramonlar faqat ijobiy yoki salbiy qutblarga bo‘linmaydi, balki murakkab psixologik xarakterga ega bo‘lgan, ichki qarama-qarshiliklarga to‘la insonlar sifatida tasvirlanadi. Bu holat zamonaviy dramaturgiyaning eng muhim yutuqlaridan biri hisoblanadi¹.

Erkin A‘zam dramalarining yana bir muhim jihati – dialoglarning tabiiyligi va hayotiyligidir. Uning asarlarida ishlatilgan suhbatlar sun‘iy emas, balki real hayotdagi nutqqa yaqin bo‘lib, qahramonlarning ruhiy holatini ochib berishda muhim rol o‘ynaydi. Dialoglar orqali nafaqat voqea rivoji, balki obrazlarning ichki dunyosi ham ochiladi.

Shuningdek, Erkin A‘zam dramaturgiyasida zamonaviy jamiyatning ijtimoiy-ma‘naviy muammolari ham chuqur yoritiladi. U insonning jamiyatdagi o‘rni, qadriyatlar o‘zgarishi, ma‘naviy bo‘shliq va axloqiy tanazzul kabi masalalarni badiiy tahlil qiladi. Bu jihatdan uning dramalari faqat sahna asari emas, balki falsafiy mulohaza maydoniga ham aylanadi. Erkin A‘zam ijodida psixologizm kuchli ifodalangan. Qahramonlarning ichki kechinmalari, qaror qabul qilish jarayoni, shubha va ikkilanishlari batafsil yoritiladi. Bu esa tomoshabiniga qahramon bilan birga fikrlash, uning holatini his qilish imkonini beradi.

Bugungi adabiy jarayonda Erkin A‘zam dramalari o‘zining yangicha badiiy uslubi bilan ajralib turadi. U an‘anaviy dramaturgiya elementlarini saqlagan holda, zamonaviy ifoda vositalarini ham keng qo‘llaydi. Natijada, uning asarlari ham klassik, ham modernistik ruhni o‘zida mujassam etadi.

Erkin A‘zam dramaturgiyasini chuqurroq tahlil qilganda, uning ijodida nafaqat mazmun, balki shakl masalasi ham alohida o‘rin tutishini ko‘rish mumkin. U dramatik

¹ A‘zam, E. Dramatik asarlar to‘plami. Toshkent: Sharq nashriyoti.

asarlarda an'anaviy syujet chiziqlarini saqlagan holda, voqealar rivojini keskin burilishlar va kutilmagan psixologik holatlar orqali boyitadi. Bu esa tomoshabinni doimiy fikrlash va tahlil qilishga undaydi.

Uning dramatik uslubida voqealar ketma-ketligidan ko'ra, holatlar mantig'i ustunlik qiladi. Ya'ni, muhim narsa nima bo'lgani emas, balki nima uchun va qanday ruhiy asosda sodir bo'lgani hisoblanadi. Shu jihatdan Erkin A'zam dramaturgiyasi ichki psixologik harakatga asoslangan zamonaviy teatr yo'nalishiga yaqinlashadi.

Shuningdek, muallif dramatik matnda ramziy ifodalar va metaforik tasvirlardan keng foydalanadi. Bu ramzlar orqali u bevosita aytilmagan, lekin sezdirilgan g'oyalarni ifodalaydi. Masalan, ayrim sahnalar yoki holatlar konkret voqea sifatida emas, balki umumiy insoniy holatlarning badiiy timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Bu esa asarning falsafiy qatlamini yanada chuqurlashtiradi.

Erkin A'zam ijodida til va uslub masalasi ham muhim ahamiyatga ega. Uning dramatik nutqi sodda, jonli va tabiiy bo'lishi bilan birga, ma'lum darajada kinoyaviy va tanqidiy ruhga ega. Qahramonlar nutqida xalqona ifodalar, yumor va kinoya elementlari uyg'unlashib, asarga hayotiylik bag'ishlaydi. Bu uslub tomoshabinni nafaqat voqeaga jalb qiladi, balki uni mulohazaga ham undaydi.

Zamonaviy o'zbek dramaturgiyasida Erkin A'zam ijodining o'ziga xos jihatlaridan yana biri – bu ijtimoiy muammolarni ochiq va yashirmasdan ko'rsatishidir. U jamiyatdagi ayrim salbiy holatlarni keskin tanqid qilishdan cho'chimaydi, biroq bu tanqid bevosita emas, balki badiiy obrazlar va dramatik vaziyatlar orqali ifodalanadi. Shu sababli uning asarlari didaktik emas, balki estetik va falsafiy ta'sirga ega bo'ladi².

Erkin A'zam dramalarida zamon va makon tushunchasi ham nisbiy xarakterga ega. Voqealar aniq tarixiy davr bilan chegaralanib qolmaydi, aksincha, ular umumiy zamonaviy inson hayotining ramzi sifatida talqin qilinadi. Bu esa asarlarning universallik darajasini oshiradi va ularni turli auditoriyalar uchun tushunarli qiladi.

Bundan tashqari, dramaturg ijodida insonning ma'naviy tanlovi masalasi markaziy o'rinda turadi. Qahramonlar ko'pincha murakkab vaziyatlarda o'z qarorini mustaqil ravishda qabul qilishga majbur bo'ladi. Bu jarayonda ular ichki kurash, ikkilanish va ruhiy bosimni boshdan kechiradi. Natijada tomoshabin inson erkinligi va mas'uliyati haqidagi chuqur falsafiy savollar bilan yuzlashadi³.

Erkin A'zam dramalarida konfliktlar ko'pincha tashqi kuchlar bilan emas, balki ichki qadriyatlar to'qnashuvi orqali yuzaga keladi. Bu esa asarlarga psixologik chuqurlik beradi. Qahramonlar o'z vijdoni, o'z orzulari va jamiyat talablarini muvozanatlashga urinadi, biroq bu jarayon har doim ham muvaffaqiyatli yakun topmaydi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, Erkin A'zam dramaturgiyasi o'zbek teatr san'atining yangilanish jarayoniga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Uning asarlari asosida sahnalashtirilgan spektakllar tomoshabinda kuchli emotsional va intellektual ta'sir uyg'otadi. Rejissyorlar uning matnlaridan foydalanishda turli eksperimentlarga qo'l urib, zamonaviy sahna ifoda vositalarini keng qo'llashadi.

² Rahmonov, B. O'zbek teatr san'ati va dramaturgiya rivoji. Toshkent: Ma'naviyat.

³ Sodiqova, M. Badiiy asar tahlili metodlari. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.

Erkin A'zam ijodining yana bir muhim jihati shundaki, u insonni biryoqlama emas, balki murakkab, ko'p qatlamli mavjudot sifatida tasvirlaydi. Uning qahramonlari faqat yaxshi yoki yomon sifatlar bilan emas, balki ziddiyatli xarakter, o'zgaruvchan kayfiyat va ichki qarama-qarshiliklar bilan boyitilgan.

Umuman olganda, Erkin A'zam dramaturgiyasi bugungi o'zbek adabiy jarayonida yangicha estetik tafakkur shakllanishiga xizmat qilmoqda. U an'anaviy dramaturgiya mezonlarini saqlagan holda, ularni zamonaviy badiiy izlanishlar bilan boyitadi va yangi ifoda imkoniyatlarini ochib beradi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi adabiy jarayonda dramaturgiya o'zining dolzarbligini yo'qotmagan, aksincha, yangi mazmun va shakllar bilan boyib bormoqda. Erkin A'zam ijodi esa bu jarayonning eng yorqin namoyonlaridan biri sifatida alohida o'rin egallaydi.

Uning dramalari orqali inson ruhiyati, jamiyatdagi o'zgarishlar va ma'naviy qadriyatlar o'zaro bog'liq holda badiiy talqin qilinadi. Muallifning ijodiy yondashuvi zamonaviy teatr va dramaturgiyaning rivojlanishiga yangi yo'nalishlar ochib berganini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. A'zam, E. *Dramatik asarlar to'plami*. Toshkent: Sharq nashriyoti.
2. A'zam, E. *Tiyatro va zamon*. Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi nashriyoti.
3. Karimov, N. *O'zbek adabiyoti tarixi*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
4. Yo'ldoshev, Q. *Zamonaviy o'zbek dramaturgiyasi*. Toshkent: Fan nashriyoti.
5. Ismatullayev, H. *Adabiyotshunoslik asoslari*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
6. Rahmonov, B. *O'zbek teatr san'ati va dramaturgiya rivoji*. Toshkent: Ma'naviyat.
7. Sodiqova, M. *Badiiy asar tahlili metodlari*. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
8. Erkin A'zam ijodi va zamonaviy adabiy jarayon (ilmiy maqolalar to'plami). Toshkent, 2020.
9. O'zbek adabiy tanqidchiligi materiallari. *Adabiyot va san'at jurnali*.
10. Zamonaviy o'zbek dramaturgiyasi muammolari (ilmiy konferensiya materiallari). Toshkent, 2022.